ság fokainak számítása« czimen 1889-ben megjelent művét, a hol mindez bőven és világosan van tárgyalva.

De mind e megjegyzések egyes részletekre vonatkoznak s nem érintik a mű lényegét. Mi a Bárczay munkáját nyereségnek tartjuk irodalmunkra nézve s meggyőződésünk, hogy az üdvös lendületet fog adni szegényes heraldikai irodalmunk fejlődésének. Elvégre itt van már az ideje, hogy tul legyünk a műszavakkal való bibelődésen s az alapfogalmak tisztázásán. E szolgálatot megteszi a Bárczay könyve. Avatott szakembernek beható tanulmányon alapuló munkája; szerzője a magyar viszonyokra tekintettel irta munkáját, innen vette példáit, innen vonta el szabályait. Bizvást ajánljuk a történetkedvelők figyelmébe, mert a heraldika minden fontosabb kérdésére vonatkozólag alapos útbaigazítást és feleletet fognak benne találni, sőt szakemberek is nem egy érdekes és új példával s a finom megfigyelésnek s talpra esett következtetésnek számos eseteivel fognak itt találkozni.

Hogy a szövegben közölt 714 ábra és három melléklet a mű becsét nagyon emeli, a pontos indexek pedig használását igen megkönnyítik, felesleges hangsulyozni.

Elismerés illeti meg a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságát is, hogy a díszes mű megjelenését lehetővé tette; szerencsésebb választást alig tehetett volna, mint midőn annak megirását Bárczay Oszkárra bízta. L.

Középiskoláink története.

V.

Az *eperjesi ev. ker. collegium történetét* három terjedelmes füzetben *Hörk József* egyháztörténetiró irta meg. A művéből az iskola értesítőjében mutatványul közölt részt e folyóirat 1896. évfolyamában (173. lap) már ismertették, e miatt kissé szűkebbre fogjuk ismertetésünket.

Ha van bizonyos jogosultsága azon történetirói felfogásnak, mely a világtörténetet genialis nagy férfiak életrajzában s szellemük teremtő erejének világra szóló hatásában látja, még inkább jogosult az a felfogás, mely az iskolatörténetét a paedagogia szerény, fáradhatatlan, önfeláldozó munkásainak életrajzaiban kivánja feltüntetni, mint ezt Hörk művében látjuk.

A felső magyarországi városok történeti emlékeit az idő legjobban megkimélte, ez az oka, hogy Eperjesen már 1440-ik évi feljegyzésekben találkozunk a tanitóval. »A tanitónak így szól ez évről egy számadásjegyzék — másfélévi dijával, 38

veres forinttal maradtatok adósok, tudjátok, hogy ezt házak szerint kell beszednetek.« Ettől kezdve állandóan szerepel a tanitó a városi számadásokban. Az 1449-ik évből már nevét is tudjuk egy tanitónak, a kit Orbánnak hivtak. De azután nem is sokkal többet tudunk róla. Ellenben már bőségesen maradtak fenn adatok a XVI-ik század elején élt Stainhofer Sebestyénről. Az ő tanítósága alatt jelent meg Eperjesen Damo Mihály a pápai indulgentiákkal (1522) s talán neki is része volt a botrányban, melynek szinhelye e békés város lett. Bels Mihály deák, az eperjesi pap nem jó szemmel nézte, hogy az idegen barát hiveinek pénzét összeszedi s Rómába szállítja; a nép között is voltak elégedetlenek, a kiknek elég volt a pap egyetlen intése s megtámadták a barátot, megsebesítették, megfosztották pénzétől s a pápai bullától, azután megkötözve, megkinozva Egerbe szállították. A merénylet nagy port vert föl; a pápai követ, a ki ekkor épen II. Lajos udvarában volt, egyházi átokkal akarta a várost sujtani. Magyarországon ekkor egy ideig mindenki erről beszélt, Budán a kézművesek száján egy ének keringett róluk, hogy ugy bánnak saját fiaikkal, mint a zsidók a Krisztussal. Soká elhuzódott az ügy, végre is sértő és sértett fél kiegyeztek egymással s a Damo kárát megtéritették. Csakhamar ezután a reformatio is tért foglalt a városban s 1531-től kezdve pedig már csak is protestáns iskoláról lehet szó. Az iskola története is tulajdonképen itt kezdődik; azon egyet adat, mely a korábbi időről fennmaradt, halvány képet sem nyujt az iskolai életről. Hörk műve is ettől kezdve válik mindinkább érdekessé.

Az iskola története e korban szorosan összefügg az egyháztörténettel, azért az egyháztörténetiró is becses adatokat fog itt találni. Az eperjesi iskola ez időtől kezdve Felsőmagyarország legjobb iskolái közé tartozott s tanitói nevesebb irók és tudósok, kiknek életrajzaira vonatkozólag az irodalomtörténetiró is nem egy új eddig ismeretlen adatot fog találni. Mert Hörk műve levéltári kutatások alapján készült s az eddigelé nem igen bolygatott tárnából, hová nagy fáradtsággal leszállott, a nemes érczeknek nagy tömegét hozta felszinre. Az uj adatokon kivül nem egy hibás adatot igazit ki. Pl. bebizonyítja, hogy Werner György, a későbbi sárosi várkapitány, a kit »De admirandis Hungariae aquis« czimű művéről emleget az irodalomtörténet, soha sem volt az eperjesi iskola rektora, mint azt Vandrák András és mások állították. A miket Wernerről, Stöckel Lénárt bártfai tanitó hatásáról, Torda Zsigmond rektorról, a mellékesen kereskedést is üzött s később e miatt állásáról le is köszönt Fabiny Lukácsról, Sculteti Severinről, Boc-

catius Jánosról, a későbbi kassai bíróról, Matthaeidesről, az eperjesi nyomdáról, a Collegium Rakóczyanumról mond, azok művének legbecsesebb részei. Ezekben alapos kutatás párosul lelkes előadással. Stilusa ugyan itt-ott pongyola, de a jó tulajdonságok elfeledtetik e hibáját. Különösen lelkesedik ott, hol a protestánsok szenvedéseiről beszél, a Caraffa eperjesi vértörvényszékét szinte drámai élénkséggel irja le.

Nagy volt ekkor az eperjesi iskola hire, neve; nagy volt rektorának tekintélye; hogy állása előkelőnek tekintetett, az is bizonyítja, hogy a sárosi vár kapitánya s a királyi kamara főnöke oda adta egyikhez a leányát; hogy városukban milyen becsülésben részesültek, annak bizonyságául szolgál az, hogy rendesen közülök választották a városi jegyzőt; magas fizetést (1595-ben évi 80 frt) huztak s mellékjövedelemre is könnyen tehettek szert.

Uj korszak kezdődik az eperjesi iskola történetében az 1664-ik évvel. Ez évben Bayer János rektor egy emlékiratot dolgoz ki s mozgalmat indit, hogy az eperjesi iskolát collegium vagy »kis egyetem« rangjára emeljék. Népszerű volt az eszme s általános pártolásra talált. Jó példával a város ment elől: a főpiacz legszebb részén jelölt helyet az építendő intézetnek s két falut, egy nemesi birtokot s egy rész jószágot ajándékozott e czélra. Az adakozók között Vitnyédi István neve áll legelől 6000 forinttal, követik Keczer András s Felsőmagyarország többi nemesei és polgárai, evangelikusok és reformátusok. A gyűjtést külföldön folytatták tovább, jó sikerrel, igy csupán Boroszlóban 122 forint és 185 tallér, Svédországban 20,000 forint stb. gyült össze. Honnan jött volna ez időben, a mi megzavarja a közörömet, ha nem a királyi udvar részéről?! 1661-ben kelt I. Leopold rendelete, melylyel megtiltja az akadémia tovább építését. A protestáns leleményesség hamar kész volt a válaszszal: azt felelték, hogy nem akadémiát, hanem közös iskolát akarnak, az »akadémia« nevet nem is ismerik s folytatták az építést. Természetesen ezzel Bécsben nem elégedtek meg s ujabb és ujabb levelet váltottak s egyszersmind azalatt fölépítették s meg is nyitották (1667. okt. 18.) a collegiumot. Igazgatására meghivták Pomarius Sámuel magdeburgi lelkészt s az ő rektorsága s 10 tanár és tanitó vezetése alatt csakhamar virágzásnak indult az intézet. De nem sokáig tartott e virágzás. A jezsuiták keze sulyát Eperjes is megérezte: 1671-ben katonai magtár, 1672-ben jezsuita rendház lett a collegiumból! Szomoru, nehéz idők következtek ezután. Csak olykor-olykor térhettek vissza rövid időre, a mikor az elnyomott szabadság védelmére felkelő fejedelmek Tököly, Rákóczi seregei előnyomultak. Lipót utódai,

különösen Mária-Terézia a protestánsoknak szintén türelmetlen ellenségei voltak s csak 1785-ben költözködtek vissza régi, visszavásárolt birtokukba ugy, hogy abból többé nem üzték ki őket. A zaklatások ugyan ezután sem maradtak el teljesen, mint pl. 1801-ben az iskola folyosóját lefoglalták lisztraktárnak s annak hagyták tizenkét esztendeig. De örültek, hogy többet nem követeltek tőlük!

Ezeket mondja el bőven, részletesen és szépen Hörk műve *általános részében.*

A *különös rész* az iskolai épület változásait, a rektorok, conrectorok, subrectorok, tanárok életrajzát, az 1545-iki Stöckel Lénárt-féle iskolai törvényeket, az 1667-iki, 1707-iki, 1742-iki, 1758-iki, 1806-iki, 1826-iki, 1861/2-iki és 1885. tanrendet és tantervet közli; külön fejezet szól a könyvtárakról, pénzügyekről s végül okmánytár zárja be a gazdag és változatos tartalmu kötetet, melyet azonkivül több képmelléklet, oklevélhasonmás, pecsétrajz is díszit.

Nem hallgathatunk el egy pár megjegyzést. Még évekkel ezelőtt egy kritikus szerzőnek »Az ev. Tisza-kerület püspökei« czimű jeles munkáját ismertetve, megrótta latin irásmódjáért, hogy Petrus Zabelerust stb. ir a magyar szövegben. E hibát, mely pedig a stilus folyamatosságát zavarja, még mindig nem tudta levetkezni, még mindig Ernestus Hilarius Binert, Horváth Stansith de Gradecz Gergelyt stb. ir. Készséggel elismerjük, hogy nem tudnánk erre most annyi példát idézni, mint előbb emlitett kritikusa. Szintén mulasztás, hogy a szerző műve azon részeinek, melyek az iskolai értesítőben is megjelentek, lapszámozását nem javitotta ki, s e miatt az első füzetben kétszer ismétlődő lapszámozást találunk, de természetesen ez nem a mű becsét érinti, csupán az idézést nehezíti meg.

Ezektől eltekintve valóban nehezen tudnók meghatározni, hogy vajjon paedagogiai, irodalom-, vagy művelődéstörténeti adataiért örüljünk-é inkább Hörk jeles munkájának? Mind a három tudományág művelőinek figyelmét felhivjuk reá. Sőt még a nyelvész is talál benne adatokat. Egyik idézetében ugyanis (1532-ből) »de praedio *padfewlth*«-ről van szó; egy 1563-iki német nyelvű számadásban *nerckesch, messelatho, hosusele, bartolos, dyobaros, czyroka* említtetnek. Tárgyrokonságnál fogva mellékesen megemlítjük, hogy elvétve más iskolai monographiákban is találunk régi vagy elavult magyar szavakra. Hogy egy példát emlitsünk, a kézdivásárhely-kantai gymnasium történetének irója 1692-ből közöl egy oklevelet, melyben az Apor és Cserey Mihály kedvelt *maradvá*-ja szintén előfordul: »El-

annyira köté peniglen, hogy valamig az a jószágocska mind a pátertől s mind pedig successorától Isten tisztességire bizattatik, az asszonynak ő kegyelmének semmi *maradvája* hozzá ne nyulhasson, de hogy ha történet szerint secularis kézre kelletnek szállani, ő kegyelmére magára vagy *maradváira* szálljon vissza senkire ne másra.« Hát még ha a monográphusok az iskolai jegyzőkönyveket nyelvi szempontból is figyelmükre méltatták volna, mennyivel szaporíthatnók a példák számát. A kolozsvári unitarius gymnasium régi jegyzőkönyve véletlenül kezünkbe akadván, abban egy magyar beszédet találtunk 1702-ből, mely tájnyelvi szempontból is figyelemreméltó: »Nem hejába rikóltotta volt — igy hangzik egy részlet belőle — amaz czifornyás szóllásnak attya Cicero: Nihil est pereestantius (*úgy*) literis. Semmi nintsen hasznosabb a tisztességhes deáksághi tanólságnál. Minnyájan azért ürülünk ritta, hogy az tisztessegves deáksághi tanólságnak edgyik méltó tagja tisztelötös academikás Pálffi Sigmond ur ő kegjelme mi hejzánk érkezett, kinek hire eddighele tsak füleink körül suhogott, mostan pedigh szemünkel is láttyuk és ottogyon ül la, az helyes helyen a tsiber mellett a ponkon . .« stb. (Legum schol. fasc. III. 1697—1705. 92. lapon). Mintha csak a Nyelvőr számára irták volna! Más intézetek régi jegyzőkönyveiből is idézhetnénk tanulságul hasonló példákat.

Dézsi Lajos.